

„Sociologija”, Beograd, nr. 1—2, 1984

În perioada 9—12 noiembrie 1983 s-a desfășurat la Belgrad a X-a Conferință națională a sociologilor iugoslavi care a dezbătut tema: *Procese integrative și dezintegrative în societatea iugoslavă*. Conținutul principalelor comunicări a fost publicat în „Sociologia” revistă de sociologie, psihologie socială și antropologie socială. Reține atenția analiza structurii sociale, depistarea unor mecanisme sociale disfuncționale care ar putea genera contradicții și crize în societatea iugoslavă, precum și surprinderea unor factori perturbatori ce apar în sistemul autoconducerii, și care reprezintă abateri de la normele stipulate în legislația actuală.

În studiul „*Criza și mutațiile din structura socială*” Ivan Kunačić, procedind la o analiză sociologică și politică a situației de criză socială, subliniază că interpretările politice ce se dau fenomenului indică existența diverselor strategii vizând ieșirea din criză, preocuparea pentru definirea acestora. Strategiile diferite preconizate reprezintă rezultatul intereselor și pozițiilor specifice ocupate de grupuri și clase în cadrul sistemului social iugoslav. În ciuda diferențelor existente se constată un acord ideologic puternic în două planuri vizând structura socială: 1. acordul cu teza după care a avut loc o reducere a clasei de mijloc; 2. acordul cu participarea (teza) după care actuala criză este rezultatul discrepanței dintre nivelul normativ al instituțiilor bazate pe autoconducere și structura socială reală. Această discrepanță se datorește faptului că a fost neglijată importanța normelor informale, interpersonale, subinstituționale care reglează relațiile între indivizi și grupuri sociale. Sistemul de reglare subinstituțional — conchide autorul — este latent, dar cu mare influență; de aceea produce în continuare schimbări în structura socială.

Analizând mobilitatea socio-profesională în cazul Serbiei și Sloveniei D. Sekulic constată, pe baza analizei istorico-comparative a trei generații din populația activă (perioada antebelică, perioada războiului și perioada post-belică), că se întărește bariera dintre munca manuală și celelalte ocupații. Devine tot mai rigidă mobilitatea verticală, fiind împiedicată trecerea de la muncitor la funcționar sau de la funcționar la ocupații manuale. Se relevă, în fine, pe bază de indici empirici, că muncitorii calificați reprezintă o categorie superioară și în raport cu muncitorii manuali, dar și în raport cu funcționarii absolvenți de gimnaziu.

Se detașează importanța deosebită a definirii factorilor care determină mobilitatea verticală în general, mobilitatea intergenerațională în special. Mobilitatea verticală intergenerațională — conchid cele mai multe studii contemporane — este influențată de instrucție și calificare. Într-un studiu asupra mobilității verticale intergenerații (tată, fiu, bunici, nepot) efectuat în Voivodina și extins asupra celorlalte regiuni din Iugoslavia, B. Durdev constată că rata autoreproducției intergenerații este cea mai mare în cazul nivelelor de educație superioară.

O altă dimensiune fundamentală a structurii sociale o reprezintă integrarea muncii și forței de muncă în organismul social de producție. Cercetind integrarea, dar și limitarea posibilităților de organizare, Ivan Svetlik arată că deși sistemul de angajare s-a lărgit în Iugoslavia, capacitatea de integrare a forței de muncă disponibile a scăzut. Rata șomajului a crescut până la peste 12% din forța de muncă activă. Șomajul poate fi definit ca o creștere a unui spațiu liber în procesul muncii. Mărirea spațiului dintre sursa de muncă și cererea de muncă trebuie să se micșoreze, dacă dorim ca sistemul economic social și politic să nu intre în criză. Pentru soluționarea problemei, sînt aduse în discuție diverse strategii și politici de ocupare a forței de muncă aplicate în țări membre ale O.E.C.D. și posibil de aplicat în societatea iugoslavă, inclusiv politici alternative (cu status-uri duble sau multiocupaționale), fără ca prin aceasta să se ajungă la extinderea sectorului particular bazat pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și exploatarea forței de muncă.

Abordînd problematica autoconducerii muncitorești în epoca contemporană, dar și în plan istoric de la revoluția franceză și Comuna din Paris pînă în prezent V. Argenšek reanalizează după H. Arendt (*Vita activa oder Vom tätigen Leben*, München, 1960), conflictul dintre consiliile muncitorești ca organisme de acțiune și partidele revoluționare ca organisme de reprezentare.

Pe bază de investigații empirice este analizat gradul de concordanță dintre cerințele instituționale privind distribuția egală a puterii și situația reală în organizațiile iugoslave bazate pe autoconducere. Autorul constată câteva disfuncții importante: contrar legislației în vigoare privind autoconducerea, cea mai mare parte a puterii este concentrată în minile conducerii (administrației); muncitorii se simt lipsiți de putere în a influența evenimentele din organizație; interesele membrilor consiliilor muncitorești, conducerii de partid și funcționarilor unionali sînt mai solidare cu cele ale conducerii decît cu cele ale muncitorilor: toate grupurile socio-profesionale

din sistemul de organizare a muncii au un sentiment puternic al lipsei de putere, iar majoritatea muncitorilor declară că nu sînt membri ai uniunii.

În contextul problematicei abordate reține atenția și studiul lui Z. Mlinor, *Dimensiuni sociologice ale proceselor de integrare/dezintegrare*, care-și propune să surprindă ansamblul dimensiunilor societății, sistemului social. Pe această bază este definită tematica cercetării sociologice empirice și teoretice (7 direcții principale cu numeroase teme) și sînt prezentați sociologii iugoslavi care realizează programe prioritare de cercetare sociologică.

Prof. dr. Ion Iordăchel

„Revista de estudios políticos”, nr. 37, 1984

Publicație de înaltă ținută științifică, „Revista de Estudios Politicos” este editată de Centrul de Studii Constituționale din Madrid. Colaboratorii că și membrii consiliului asesor sînt doctori în științe politice, licențiați în drept, șefi de catedră, profesori universitari, sociologi de prestigiu, economiști de renume mondial.

Numărul 37/1984 al revistei ne reține atenția printr-un sumar bogat și variat, care cuprinde: studii, note (de lectură), cronici și documentare, recenzii, note despre cărțile noi, cu o largă arie problematică din sfera economiei, istoriei, dreptului, sociologiei, filosofiei, culturii.

Între studiile și articolele publicate ne-am oprit, pentru ineditul fenomenului prezentat, asupra celui de sociologia culturii, *Contracultura și tradiția culturală* semnat de Rafael Dezcallar Mazarredo.

Atenția autorului a fost reținută de mișcarea contraculturii din Statele Unite în anii '60-'70, așa cum a fost ea înțeleasă în Statele Unite, ca o atitudine de protest împotriva societății tehnocrate, atitudine care încearcă să evite birocratizarea partidelor și organizațiilor revoluționare tradiționale, ce dorește autorealizarea persoanei și propune unele mijloace noi (ce se străduiesc să aducă un dram de progres) care să facă să înainteze societatea alienată.

De aici și structura, „Insemnărilor” bine determinată vizînd: critica tehnocrației; obiectivul mișcării; scopuri și mijloace.

Analizînd uneori imaginile prezentate în lucrările consultate, altele preluîndu-le stricto sensu, Rafael Dezcallar, surprinde în manieră blow-up, părțile de lumină și de umbră ale fenomenului. În tratarea subiectului, autorul nu se limitează la un descriptivism formal, încercînd să decodifice semnificația acestui fenomen printr-o detașare critică.

Apărută într-un moment în care atragerea organizațiilor de stînga, tradiționale între forțele înaintate și de renovare a societăților industriale avansate, este scăzută, „Contracultura” se vrea a fi un coroziv care să contribuie la dezintegrarea creativă¹ a societății industriale — după cum afirmă reprezentanții ei în răspunsurile la criticile aduse atît de radicali, cit și de conservatori. După părerea unor „veterani” ai mișcării, contracultura ar fi fost un inelanges de muzică, droguri, politică, solidaritate juvenilă și senzație de eliberare (cutting loose)².

La baza acestei mișcări ar sta intenția de înlocuire a „principiului realității” (concept folosit de bună seamă în sensul său strict freudian), intenție ce operează în sistemul tehnocrației printr-o nouă „concepere a realului”. Deci, altfel spus, se încearcă o redefinire a valorilor, considerată ca „incompatibilă” cu supraviețuirea tehnocrației ca sistem de relații sociale.

Deși propunerea unei noi scări de valori și de proprietăți sociale este, evident, o trăsătură comună tuturor intențiilor de reformă a realității sociale care au apărut de-a lungul istoriei, pentru Roszak și pentru alți urmași ai mișcării contraculturii (tradiționali, se înțelege) apare ca ceva cu totul nou, ca o manieră radicală, revoluționară a oamenilor, de a se privi pe ei înșiși și scopurile lor în această lume.

Împotriva planificării atente și exacte pe care tehnica o cere, în fața căreia autonomia individuală trebuie să cedeze și personalitatea să se lase modelată și al cărei unic rezultat final este unidimensionalitatea, „alienarea ființei umane”, contracultura luptă criticînd tezele de felurite esențe pozitivistice, prin care toate necesitățile umane, socialmente-relevante, pot fi definite de organe centralizate în numele presupuselor principii obiective și controlate de experți: în arta de a trăi, de a ucide, de a iubi și de a fi iubit, de a manipula individul, masa.

Contracultura refuză ideea potrivit căreia cunoașterea științifică este unica formă de cunoaștere reală iar celelalte incerte, iluzorii și nu ușor de obiectivat. Deși critica pe care o aduce

¹ Theodore Roszak, *Pearson/Planet. The creative desintegration of industrial society*, Anchor Books, New York, 1969.

² Rex Weiner și Dianne Stillman, *The Woodstock Census, The nationwide survey of the sixties generation* New York, Viking Press, 1979.

această mișcare nu este foarte originală în proiectele ei de bază; interesul ei rezidă în faptul că apare într-un moment în care tehnocrația a atins nivelul său maxim de dezvoltare istorică, că se exprimă într-o practică protestatară și, mai ales, că este fundamental o critică a unei situații de dominație politică. Contracultura apare, mai presus de toate, ca un protest al indivizilor care văd capacitatea lor de decizie amenințată de sistemul social în care trăiesc.

Deci, ca protest împotriva relațiilor de dominație politică mai mult decît împotriva celor de dominație economică, împotriva violării capacității de decizie autonomă a indivizilor mai mult decît împotriva structurii relațiilor interindividuale — care se află la baza acestor violări — contracultura pare a demonstra originea economică privilegiată a susținătorilor ei, care nu protestează împotriva exploatații economice pentru că nu o simt — afirmă Rafael Dezcallar³ pe bună dreptate. Astfel apare mai clară lipsa unei strategii de protest. Fiecare din acțiunile acestei mișcări ar fi trebuit să depășească proba etalării simplelor necesități ale individului și să presupună necesitatea acțiunilor solidarizate, bazate pe luarea în considerație a necesităților colective. Revendicarea satisfacerii trebuințelor individuale este importantă, dar indivizii inevitabil au de cooperat și este important să fie create condițiile acestei cooperări și maniera de a le face compatibile cu necesitățile fiecăruia.

Punctul central al tuturor manifestărilor contraculturii îl constituie relația între expansiunea mentală și intenția de schimbare a lumii exterioare, între emanciparea individuală și cea colectivă. Este constatată faptul că atunci cînd există un aparent conflict între necesitățile de emancipare: cea individuală și cea colectivă, primele sînt considerate de majoritatea susținătorilor ca mai importante ca prioritate față de cele din urmă, nesesiindu-se că ambele procese ar trebui să fie corelate, să se producă aproape concomitent.

Chiar Theodore Roszak, principalul teoretician al mișcării, se detașează de acest deziderat și realizează că: „experiența fiind, în concepția membrilor mișcării, măsura a ceea ce este acceptabil sau inacceptabil, ar apărea prea multe divergențe între ceea ce diferite persoane consideră ca atare. Și tot el recunoaște că periculoasa permisivitate pe care au căpătat-o unele manifestări în cadrul mișcării trebuie stopată; astfel se explică faptul că combate indignat „rock-punk-ul”.

Distanțarea urmașilor contraculturii de manifestările „punk” arată că existența unui criteriu obiectiv — conform căruia trebuie să se înțeleagă experiența — este neindoielnică.

La Roszak acest criteriu este cel al autocunoașterii care: „poartă în sine toată puterea morală pe care o găsim în alte idealuri ale trecutului, cit și în drepturile omului, în afirmarea egalității umane, în credința, în progresul lumii, în lupta pentru justiția socială. Secretul acestei puteri este spontană și minunată convingere că autocunoașterea aduce în viața fiecărui suflet ceea ce îi lipsește”⁴.

Întîlnim aici doctrina școlii raționaliste, individualiste a drepturilor naturale ale omului. Individul, ființa umană, este unicul scop în sine și dreptul tuturor oamenilor de a-și dezvolta plenar capacitățile este primul principiu al moralei. Deci, în acest sens, al perfecționării ființei umane, vede Roszak rostul autocunoașterii, ceea ce nu ni se pare a sesiza Rafael Dezcallar. Este cert că accentul cade pe cunoașterea acelei părți din noi care scapă controlului rațiunii, de aici încercarea de legitimare a iraționalului și ofensiva împotriva rațiunii, a instrumentalismului său prezentat de principiile universal valabile pe care tehnocrația le invocă pentru a-și justifica soluțiile sale politice, universal impuse.

Dar obiectivul fundamental și prioritar al mișcării nu este transformarea globală a societății, ci autorealizarea personală. Nu se înțelege unitatea dialectică între societate și individ; nu se înțelege că individul nu se poate realiza într-o societate care nu-i facilitează condiții, că numai uniți cu alții, numai împreună, oamenii pot transforma o societate.

În „contracultură” persistă mai degrabă intenția de a fugi de lumea exterioară decît de a o transforma, de a reproduce modelul atomizării și izolării societății, dar cu pretenția de a combate totuși societatea „de cooperare antagonistă”, sau a „individualismului competitiv”.

Scopul principal al mișcării fiind abolirea tehnocrației, elementul estetic fiind aspectul fundamental al luptei pentru schimbare, modalitatea concretă propusă de contracultură pentru rezolvarea acestei probleme este crearea micilor organizații care să le înlocuiască pe cele mari și să lupte pentru satisfacerea intereselor de înfrumusețare specifice acestor grupuri.

Strategia grupurilor se dovedește improprie, incompatibilă cu scopul propus. În primul rînd, pentru că această strategie tinde să polarizeze energiile către probleme limitate, apoi izolarea grupurilor unele față de altele permite sistemului să le folosească pe unele împotriva celorlalte și înșuși insistența în explorarea iraționalului exclude posibilitatea găsirii unor mijloace adecvate, pentru zdruncinarea sistemului tehnocrație.

³ Rafael Dezcallar, *Contracultura y tradicion cultural*, „Revista de Estudios Políticos”, ian. febr. 1984, Madrid, p. 217.

⁴ Theodore Roszak, *Pearson/Planet. The creative desintegration of industrial society*, Anchor Books, New York, 1979, p. 312—314.

Negăsirea modalităților și mijloacelor celor mai potrivite, nemobilizarea pentru realizarea obiectivului propus de contracultură demonstrează lipsa de orientare politică, facilitatea manifestărilor și inconsistența „fundamentării” teoretice a acestei mișcări.

Abandonând speranța de transformare a lumii, urmașilor acestei mișcări le-au rămas fuga de viață, refugierea din fața greutăților, eludarea realității în măsura posibilului.

„Cu toată emfaza autosatisfacției, contracultura nu s-a simțit în stare niciodată să schimbe societatea ci a răspuns mai mult necesităților indivizilor . . . Aceasta nu înseamnă că o schimbare în stilul vestimentar a șters alienarea sau i-a corectat cauzele, dar, a făcut viața clasei mijlocii mai ușor de traversat”⁵.

Deci nu exagerăm, dacă numim — după cum ne sugerează R. Dezcallar — contracultura un fenomen al clasei mijlocii. Aceasta, în mod sigur, nu simte dezgustul pentru sistem, tot ceea ce și-ar dori se regăsește, foarte bine exprimat de un veteran al mișcării, în acest răspuns dat cu ocazia anchetei lui Stillman : „Un stat socialist al rock and roll-ului. Aceasta era ceea ce eu îmi doream”⁶.

Într-o privire de ansamblu a acestei mișcări sesizăm că ea, de fapt, s-a dorit un răspuns la întrebarea firească, pe care mai ales tineretul ar trebui să și-o pună : *Quo vadis*?

Monica Novăceanu

„Revue suisse de sociologie”, vol. 10, nr. 3, 1984

Implinirea unui deceniu de la apariția primului număr al Revistei elvețiene de sociologie constituie prilejul unei priviri retrospective asupra activității sale. În numărul aniversar, din partea Comitetului de redacție, Werner Fischer face un scurt bilanț al realizărilor raportându-le la obiectivele fundamentale care au stat permanent în atenția publicației. Sunt comunicate, totodată, cititorilor intențiile și propunerile vizând activitatea de viitor. Una din direcțiile propuse este crearea unei rubrici noi — „Articles centrés sur des événements d'actualité” — care va cuprinde informații, analize și interpretări sociologice bazate pe date parțiale și rezultate provizorii ale unor cercetări în curs de desfășurare, dar care pot furniza clarificări și modele interpretative și explicative.

Noua rubrică este inaugurată de articolul *Le plebiscite de la politique énergétique du 23 septembre 1984, anticipation de développement ou critique de la croissance économique* semnat de R. Nef și M. Rosenmund.

Articolul, implicit cercetarea la care se referă, reține atenția prin ipoteza conducătoare : „în materie de politică energetică s-a creat un conflict al cărui obiect general rezidă în evaluarea modelului societal de dezvoltare de după război” și prin analiza structural evenimentială complexă, bazată pe un aparat statistico-matematic rafinat.

În articolul *La stratification sociale en Suisse* V. Bornschieer analizează procesul stratificării sociale a populației active, feminine și masculine, în anii '70, ținând cont de distribuția veniturilor. În ce măsură „clasele economice” astfel constituite grupează fascicole de status-uri contribuind la formarea de categorii sociale? Autorul studiază diferite procese de legătură și înlănțuire a status-urilor în cadrul „claselor economice” concluzionând că, prin modelul veniturilor, un status este tradus foarte diferit, funcție de clasă.

Rubrica *Atelier* găzduiește, de această dată, comunicări prezentate la colocolviul „*Images de l'homme et de la femme*”, organizat de Institutul de Sociologie din Zurich, cu specialiști elvețieni și reprezentanți UNESCO din Belgia, Cehoslovacia, Portugalia, Turcia și U.R.S.S.

Deși există în prezent o tradiție îndelungată în cercetarea sociologică privind rolurile masculine și feminine, problema imaginilor instituționalizate, a reprezentărilor colective ale oamenilor pare încă puțin structurată și dezvoltată. Pornind de la această constatare, o propunere de delimitare a imaginilor instituționalizate, de norme și atitudini individuale este oferită în articolul semnat de B. Murray și T. Held. Dintre dimensiunile sociologice potențial semnificative sînt analizate : diferențierile de caracter masculine și feminine, relațiile dintre bărbat și femeie (probleme de status și legitimitate) și seturile de roluri masculine și feminine.

Pornind de la datele unei cercetări empirice B. Heintz arată cum anumite elemente cognitive se pot cristaliza în imagini relativ structurate și delimitate.

⁵ Weiner și Stillman, *The Woodstock Census. The nationwide survey of the sixties generation*, New York, Viking Press, 1979, p. 202.

⁶ *Ibidem*, p. 156.

Interesant este și punctul de vedere prezentat de L. Cardia-Vouèche și J. Kellerhals. Se ilustrează legătura între imaginile colective (modelul cultural transmis de un anumit gen de literatură), reprezentările individuale ale relațiilor ideale și realitate.

Alte contribuții examinează documente oficiale (M. Chaponnière), publicații din științele sociale (H. Balmér-Cao) și texte literare (R. Böckli) ca surse importante în analiza imaginilor colective ale oamenilor.

Incitantă rubrică de dezbateri cuprinde, în actualul număr, replici la articolul *La préention comme normalisation culturelle*.

Doina Dragomirescu

„Perspectivas” — revistă de științe sociale braziliană, 1982, 1983

În cadrul Universității de stat Sao Paulo și sub egida Institutului de Litere, Științe Sociale și Educație este editată revista de științe sociale „Perspectivas”. Relativ tinăra (înființată la jumătatea anilor '70) și avind o apariție anuală, revista denotă suficientă consistență teoretică pentru a se putea înscrie într-un dialog științific ce depășește frontierele naționale. Investigarea numerelor revistei apărute până în prezent face revelația unui spectru larg de subiecte abordate, din cele mai diverse domenii ale științelor sociale, sociologie, economie, politologie, ideologie, antropologie, psihologie, etc. Înainte de a evidenția din ideile conținute în unele studii care ne-au trezit mai mult interes, oferim ca ilustrare a acestei diversități problematice din sumarul numerelor apărute în doi ani. Astfel pentru 1982 pot fi urmărite printre altele, următoarele materiale: *Ideologie și cultura braziliană* (D.C.A. Whitaker); *Hegemonie, criză, stat, totalitarism* (R. C.C. Moraes); *Diagnoza populară și incidența bolilor tratate prin fizioterapie tradițională* (O. M. Ravagnani); *Contradicțiile reproducerii capitalului într-o zonă producătoare de cafea* (M.A.M. Silva); *Controverse asupra legii privind tendința de scădere a ratei profitului* (J. M. Bovo); *Munca femeii în Brazilia* (H. I. B. Saffioti) etc. În 1983, dintre studiile apărute pot fi menționate: *De la revoluția funcționalistă către o nouă sinteză antropologică* (M. A. P. Baretto); *Reflecții asupra gândirii tradiționale și asupra gândirii sălbatice* (S. M. S. Carvalho); *Logica simbolică în medicina populară* (A. T. Delgado Sobrinho et. al); *Munca familială pe micile proprietăți rurale* (M. A. M. Silva); *Femeile și contradicțiile capitalismului agrar* (H. Saffioti, V. L. Ferrante); *Creditul rural în procesul dezvoltării* (J. L. Cardoso); *Statul și învâlmintul în Brazilia* (H. J. dos Santos); *Studiul relațiilor internaționale în Brazilia* (S. Miyamoto) etc.

În *Controversa asupra legii privind tendința de scădere a ratei profitului*, Jose Murari Bovo își propune să examineze câteva din analizele cele mai relevante asupra acestei chestiuni-cheie din *Capitalul* lui Marx. Într-o manieră comparatistă, sint trecute în revistă punctele de vedere ale unor economiști cunoscuți precum P. Sweezy, M. Gogoy și M. Dobb — toți de orientare marxistă — după care, sint expuse o serie de considerații personale. Se arată că, în timp ce Sweezy a contestat validitatea acestei legi în condițiile capitalismului monopolist (de stat) — cînd acestei legi i s-ar substitui legea creșterii excedentului, ce exprimă creșterea constantă a ratei plus-valorii —, Gogoy este avocatul ideii că legea tendinței de scădere a ratei profitului stă la baza teoriei marxiste a acumulării și crizelor; că relația între această tendință și criză este fundamentală și actuală, în sensul că criza este o formă de manifestare a tendinței amintite și, concomitent, un mijloc de depășire a acesteia, de restabilire temporară a echilibrului rapt. În ce privește analiza lui Dobb, se pune în evidență legătura pe care economistul britanic o stabilește între mișcarea ratei profitului și dimensiunea utilizării forței de muncă, faptul că „creșterea compoziției organice a capitalului (introducerea progresului tehnic) ar fi riposta inevitabilă la presiunea exercitată de salarii”. Bovo, pe bună dreptate, apreciază explicația lui Dobb ca fiind unilaterală și restrictivă, în sensul că introducerea progresului tehnic nu își găsește determinarea esențială în cerțarea de stopare a creșterii salariilor reale, ci în mecanismul concurenței intercapitaliste. Pe termen lung, continuă economistul brazilian, progresul tehnic fiind factorul ce dă impulsia necesară accelerării acumulării de capital și, care mai departe, permite creșterea salariilor reale. Bovo concludă afirmînd că „legea tendinței de scădere a ratei profitului sintetizează și clarifică natura contradictorie a acumulării capitaliste; ea se manifestă ca tendință pentru că aceleași cauze care induc tendința de reducere a ratei-profitului, determină în același timp, tendința de acumulare accelerată a capitalului”.

În *Creditul rural în procesul de dezvoltare*, Joao Luiz Cardoso atacă o problemă deosebit de importantă pentru eforturile de progres social și economic ale țărilor în curs de dezvoltare: rolul agriculturii în procesul dezvoltării și relaționat, sprijinul financiar pe care statul îl poate acorda acestui sector prin intermediul creditului agricol. Economistul brazilian subliniază că, deși pro-

cesul de dezvoltare este acompaniat de un declin relativ al agriculturii în ansamblul producției economiei naționale, o eventuală *inerție* (stagnare) a acestui sector poate bloca dezvoltarea unei țări. Este adevărat, se remarcă, că agricultura îndeplinește funcții esențiale pentru constituirea, sau consolidarea unui sector industrial; de exemplu crearea surplusului necesar existenței muncitorilor industriali, sau importului de bunuri de capital și asigurarea de forță de muncă pentru industrie. Pe de altă parte însă, aceste funcții implică o creștere constantă a productivității muncii în agricultură, deci investiții de modernizare a acesteia. Problema ce trebuie soluționată se reduce la următoarea formulă: posibilitățile de extragere a excedentului din agricultură — în vederea finanțării industriei — sînt ele însele condiționate de evoluția acesteia, deci de progresul acesteia. În asemenea circumstanțe, devine esențială politica statului de stimulare a producției agricole prin mijloace economice. Din perspectiva astfel construită, creditul agricol se constituie într-un instrument forte de stimulare a investițiilor în agricultură avînd în vedere că, cel puțin pe termen scurt, capacitatea de economisire a familiilor rurale este relativ scăzută; se facilitează astfel achiziționarea de mijloace de muncă de randament și îngrășăminte, evitarea consecințelor negative ale unor fluctuații importante în veniturii cauzate de recolte mai slabe. Cardoso remarcă că sistemul de credit agricol capătă o semnificație mai mare atunci cînd evoluția raportului de schimb între agricultură și industrie o defavorizează pe prima și dacă se are în vedere că gradul de capitalizare în agricultură are tendința de creștere în timp.

Shiguenoli Miyamoto, în *Studiul relațiilor internaționale în Brazilia* face o trecere în revistă a „creșterii” acestui domeniu al științelor sociale în țara sa. Remarcîndu-se că studiul relațiilor internaționale este destul de tînăr în Brazilia, se relevă contribuția deosebită adusă de Universitatea Brazilia prin publicarea de lucrări ale unor autori notorii pe plan mondial (de pildă K. Deutsch, R. Aron, A. Rapoport, N. Bobbio și dintre cei clasici, Tuciddides, Machiavelli), organizarea de cursuri de specialitate și editarea de manuale în domeniu. Se arată de asemenea că din anii '60 studiul relațiilor internaționale începe să cunoască o evoluție favorabilă care, poate fi înțeleasă — rezultă implicit din analiza autorului — și în lumina evoluției generale a societății braziliene și a țării în contextul regional și cel mondial. După prezentarea unor autori străini care s-au ocupat de analiza diverselor aspecte legate de problemele interne și politica externă ale Braziliei și ale căror lucrări au exercitat o influență sensibilă asupra dezvoltării studiului relațiilor internaționale în această țară, sînt examinate mai multe unghiuri sub care pot fi abordate aceste relații: analiza sistemului internațional; analiza politicii externe a fiecărei componente a sistemului internațional; interacțiunea între politici interne și cele externe; integrarea internațională; gîndirea strategică și militară etc. Dintre instituțiile specializate în studiul relațiilor internaționale sînt menționate Institutul Rio Branco (care pregătește și cadre ale Ministerului Relațiilor Externe), Institutul Brazilian de Relații Internaționale, care din 1956 editează Revista Braziliană de Politică Internațională; Grupul de Studii asupra Relațiilor Internaționale și de Politică Externă afiliat la Consiliul Brazilian de Relații Internaționale; Centrul de Studii Africane pe lângă Universitatea Sao Paulo; Centrul de Studii pentru Lumea a treia de pe lângă Universitatea Candido Mendes; Centrul de Documentare asupra Americii Latine de pe lângă Universitatea Sao Paulo și Institutul de Relații Latino-americeane de pe lângă Universitatea catolică din Sao Paulo; Centrul Brazilian de Studii Strategice (creat în 1981), Institutul Brazilian de Geopolitică (creat în 1951) etc. Miyamoto arată că din anii '70, la majoritatea universităților importante din țară au fost introduse cursuri de relații internaționale, că s-au multiplicat seminariile specializate, că a crescut masiv producția de carte privind relațiile internaționale. Dintre revistele autohtone care abordează cu regularitate probleme ale relațiilor internaționale sînt remarcate „Revista Braziliană de Politică Internațională”, „Revista Braziliană de Studii Politice” susținută de Universitatea Federală Minas Gerais, revista „Relațiile Internaționale” editată de Universitatea Brazilia, „Politica Exterior” a Braziliei editată de Ministerul Relațiilor Externe”, „Revista de Științe Politice” editată de Fundația Getulio Vargas etc.

Daniel Daianu